

Васа Казимировић
НДХ

БИБЛИОТЕКА
Посебна издања

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Рецензент
Владимир Умељић

Уредник
Зоран Колунџија

На корици
Едмунд Глез фон Хорстенау

© Copyright ИК Прометеј, 2024.

Васа Казимировић

НДХ

У СВЕТЛУ НЕМАЧКИХ ДОКУМЕНАТА
И ДНЕВНИКА ГЛЕЗА ФОН ХОРСТЕНАУ
1941–1944

ПРОМЕТЕЈ

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Vasa Kazimirović

NOJE

U SVETLU NEMAČKIH
DOKUMENATA I DNEVNIKA
GLEZA FON HORSTENAU
1941-1944

Nova knjiga • Narodna knjiga
Beograd

САДРЖАЈ

<i>Глез фон Хорсенау, Очевидац србоцида хрвајске државе 1941–1945, Владимир Умељић</i>	7
--	---

Глава прва

СТВАРНОСТ И ИЛУЗИЈЕ (уместо увода)

1. Самоубиство у логору Лангвасер	19
2. „Анђео и ђубре у свиленим чарапама“	35
3. Мемоари и прича о њима	59
4. Слуга двају господара	67
5. Великонемачки сан	75

Глава друга

СУДБОНОСНИ ПРЕОКРЕТ

1. 27. март 1941. у Берлину	89
2. Немачки генерал у Загребу	123

Глава трећа

ВРЕМЕ ТЕРОРА И ГЕНОЦИДА

1. Први талас покора	141
2. Сведоци зла	152
3. Немачки генерали и одмазде	174

Глава четврта
НДХ – ПЕРМАНЕНТНО РАТИШТЕ

1. Страх од новог Солунског фронта	193
2. Неостварени циљеви	203
3. После пада Мусолинија	222
4. Контакти Немаца и НОВЈ у јесен 1943.	232
5. Химлер и СС на сцени НДХ.	246

Глава пета
С ПАВЕЛИЋЕМ И ПРОТИВ ЊЕГА

1. Обрачун на врху усташке државе	271
2. Александар Лер и усташе	287
3. Тактика модерираниог немира	310
4. Хитлерова колебања и страховања.	326

Глава шеста
КРАЈ ВРЗИНОГ КОЛА

1. Пријатељство по нужди	377
2. Комбинације са сељачком странком	388
3. Исфорсирани сукоб с Павелићем.	395
4. Планови о дунавској федерацији	405
5. Неочекивани ударац	417
6. У потрази за котвом спасења.	431
Извори и литература	447
Скраћенице.	457

Глез фон Хорстенау, Очевидац србоцида хрватске државе 1941–1945.

Васа Казимировић је ставио стручној и општој јавности на располагање једно вредно дело, приказао прилично обиман извод из животног пута једног непосредног сведока из времена светских ратова и у многоне једне трагичне историјске фигуре.

Аустријски племић Едмунд Глез фон Хорстенау (Edmund Glaise-Horstenau), рођен у Браунау, родном месту Адолфа Хитлера, генерал и историчар, члан национал-социјалистичке партије од 1938. и заступник великонемачког концепта, углађени дипломата и оштар критичар геноцидне хрватске државе 1941–1945, у којој је све до 1944. службовао као представник Трећег рајха.

Живот је завршио самоубиством у послератном затвору западних савезника.

Казимировић већ у свом уводном коментару наводи да је он одговарао немачкој пословици: „Улазио је у сваку воду, пазећи да се не окваси“. Но овде се не ради о његовом индивидуалном психограму, већ преваходно о значају једног дугогодишњег сведока-очевица Србоцида хрватске државе 1941–1945.

Та хрватска држава је вршила Холокауст над Јеврејима и Самударипен (Порајмос) над Ромима радо следећи како Хитлеровом убилачком расизму, тако и сопственој ксенофобној традицији.

Србоцид је, међутим, био аутохтони пројекат, који је вршен захваљујући шовинистичкој и расистичкој мржњи према Србима, коју су годинама систематски култивисали хрватски „национални мислиоци“ (Анте Старчевић, Исидор Кршњави, Иво Пилар, итд.), потом преузеле тадашње световне власти, мада уз врло значајну подршку и шта више активно учешће многобројних чланова хрватског римокатоличког клера.

Наведимо овде само извештај високог нацистичког функционера Артура Хефнера, тада стационираног у Загребу, који је 1. јануара 1944. послао генералу фон Хорстенау.

Он, поред навођења исказа једног заточеника Јасеновца о масовним убиствима, као и о садистичким командантима логора и свештеним лицима Ивици Бркљачићу и Томиславу Филиповићу Мајсторовићу, пише:

„Било би примерено саветовати загребачком надбискупу др Степинцу, да се позабави критиком оних католичких свештеника, који су активни као целати усташког режима, осим ако исти нису већ унапред добили општај 'Светог оца' у служби 'виших циљева' католичке цркве (...)“¹

Бројни примарни историјски извори потврђују да је то било познато и у Ватикану.

Тако усташки посланик у Ватикану, др Рушиновић, потврђује у свом извештају усташком министру Лорковићу, да су врло конкретна и прилично детаљна сазнања о усташком геноциду већ (најкасније) 6. марта 1942. године – и у Ватикану а, логична је претпоставка, и унутар хрватског католичког клира – била несумњиво присутна. „Кардинал Тисеран (Eugène Tisserant) је, поред осталог, рекао: 'Ваши пријатељи, фашисти, исмевају вашу независност и слободу, као и постојање хрватске државе (...) у Хрватској свако влада, само Хрвати не.' (...) Фратар Симић је лично предводио руљу, са оружјем у руци, која је разарала православне цркве (...) Рекао је исто тако, да сигурно зна да су се фрањевци у Босни и Херцеговини исто тако јадно понели. Такве ствари не може да ради један цивилизовани човек а камоли једно духовно лице (...)“

Немци су признали хрватску православну цркву тек када су заједно са нама '... побили све православне свештенике и када је више од 350.000 Срба ишчезло...'

Онда ме је питао, зашто се ми жалимо и тврдимо да су католици носиоци културе и вере? Срби су, у борби против Турака, западу и католичанству дали исто толико много, ако не и више. Хрвати су, међутим, добили назив *ante murale christianitatis* (...)

Потом смо говорили о преобраћеницима (...) али када сам ја тврдио да је читава Хрватска, као и Црна Гора, била католичка и да су православци тек са доласком османских Турака почели да инфилтрирају чисто хрватске области, те да су потом многи католици услед најгорег терора отпали од своје вере и прешли делом у ислам а делом у православље, он је одлучно рекао, да је то за њега нешто сасвим ново. Рекао је да он добро познаје историју хришћанства, али да се још никад није десило да католици прелазе у православље. Поменуо је и пример Грчке, која је имала

---

¹ Bericht von Arthur Haeffner an Glaise-Horstenau, 1. 1. 1944, BA/MA, RH 31 III/13.

сличне проблеме са Турцима као и Хрватска и, упркос томе, број католика у Грчкој је остао исти, као и пре доласка османских Турака...“²

У том светлу, реакција папе Пија XI на српско одбијање конкордата, од 16. децембра 1937. године – непосредног претходника и имењака оног папе, Пија XII, који ће и све време Другог светског рата столовати у Ватикану – добија *volens volens* квалитете једног страшног, једног злокобног пророчанства:

„Доћи ће дан, када ће многи зажалити, јер нису прихватили великодушни благослов за своју земљу, од Христовог заступника...“³

Ова спрега хрватских световних и римокатоличких црквених ауторитета је била већ довољно вирулентна, нарочито када се узме у обзир да је чињеница бесомучног Србоцида била и у Ватикану позната и, благо речено, ћутке толерисана.

Но то још није било све, јер је и некадашњи аустроугарски каплар Адолф Хитлер геноцидним убицама пружао пуну, безрезервну и управо острашћену подршку при вршењу овог злочина.

Безусловна капитулација (српског дела) југословенске краљевске војске је уследила 17. априла 1941. године, при чему се само српски војници и официри одводе у заробљеништво.⁴

Хитлер лично заповеда да се „...српски официри морају наглашено лоше третирати...“⁵

Југославија се распарчава – Македонија и јужни делови централне Србије допадају Бугарској, Словенија опет припада једној немачкој држави (Трећи рајх), Црна Гора и највећи део Далмације одлазе Италији а Војводина Мађарској.

Остатак Србије се окупира и потчињава једном немачком војном заповеднику.

Преостала територија (две петине) Краљевине Југославије се проглашава „Независном Државом Хрватском“.

Хитлерови најоданији сарадници, дакле – Хрвати, добијају највећи поклон и то не само у територијалном смислу, већ и у смислу политичке подршке – нарочито у погледу „српског питања“.

Јер – хрватски властодршци почињу, одмах по преузимању власти, са једним беспримерним и масивним геноцидним прогоном Срба (Јевреја и Рома) на „својој“ територији и Адолф Хитлер им пружа своју безрезервну подршку.

---

² Poslanstvo Nezavisne Države Hrvatske, V.T. br.-V.-1942, Rim, 6. III 1942.

³ „Osservatore Romano“, 17. XII 1937, Rim.

⁴ PA/AA, Büro StS, Jugoslawien, Bd. 3, (DGFP XII, Nr. 364).

⁵ D. G. Erpenbeck, Serbien 1941, Deutsche Militärverwaltung und serbischer Widerstand, Studien zur Militärgeschichte, Militärwissenschaft und Konfliktforschung, Band 10, S. 10, Universitätsbibliothek, Frankfurt am Main.

У мају 1941. године, он се изражава похвално о усташким напорима да се „... изузетно бројна српска мањина у Хрватској смањи...“⁶ а 7. јуна 1941. године отворено саветује хрватском Поглавнику Анте Павелићу, да „... следећих педесет година води национално-нетолерантну политику, ако хоће да хрватска држава заиста опстане...“⁷ и када 1. октобра исте године добија извештај врховног немачког представника у тој НДХ, у коме поред осталог стоји да је хрватски режим „... испуњен слепом разарачком вољом у односу на стварне и замишљене државне непријатеље, пре свега Србе...“ и да би требало утицати на хрватску владу „... да одустане од намере да искорени све православце на својој државној територији...“⁸ Хитлер изражава своје разумевање за хрватске поступке и изричито одбија да „... прави сметње хрватским активностима против Срба...“⁹

То значи, чести и врло критички извештаји Фон Хорстенауа захтевали су не само искреност тј. савест, већ и велику храброст, јер ни њему није било непознато како Хитлер поступа са неистомишљеницима.

Он, међутим, не сакрива своје гнушање због недела бојовника хрватске државе 1941–1945. О томе сведочи један очевидац: „Хасе (Остер) ми је причао о великој храбрости Фон Хорстенауа, који је – поводом нечувено ужасних хрватских недела наспрам 1.800.000 Срба – не само у најоштријој форми позвао маршала Кватерника на одговорност, већ је о томе писао и извештаје, што је од још већег значаја. Он је рекао Кватернику да је последње године, нажалост, много тога доживео али ништа, што би се могло поредити са неделима Хрвата...“¹⁰

Казимировић наводи:

„Из уста Глеза фон Хорстенауа Хитлер је имао прилике да чује и многу оптужбу на рачун усташа и њиховог вође Павелића – „непоправивог лажова, буџаклијског адвоката, најлепшег типа тешког злочинца“, како га је он све називао.

Анти Павелићу се, опет, пред читавом његовом свитом, оштро протестујући против стално трајућег геноцида над Србима, обратио овим речима: „Кажите ми искрено, поглавниче, имате ли ви намеру да поубијате баш све православце?“

Хорстенау, дакле, не сакрива у својим извештајима растућу одбојност према хрватском режиму и то излаже понекад и емоционално, али његови

---

⁶ DGFP, XII, Nr. 525

⁷ DGFP, XII, Nr. 603, S. 979; Упореди и: PA/AA Bonn, Handakten Paul Schmidt (Dolmetscher): Aufzeichnungen, Bd. 2; Mf. aus NAW, T-120, R-66, Aufn. 46795808.

⁸ PA/AA, Botschafter Ritter, Bd. 21, Bl. 288, u. Nürnberg. Dok. NG-3165.

⁹ Kriegstagebuch des OKW (WEST), Hrsg. V. Percy, Ernst Schramm, Frankfurt/Main, 1963, („КТВ ОКВ“), BD II:/2, Eintragungen vom 29.11.1942, S. 1049.

¹⁰ Ulrich von Hassel, Vom anderen Deutschland. Aus den hinterbliebenen Tagebüchern von 1938–1944, S. 218, Zweite Auflage, 1964, Zürich.

мотиви су били не само хуманистичке, већ несумњиво и врло прагматичне природе, руководили су се актуелним и врло акутним немачким интересима.

Тако он изражава у једном писму немачком генералу-фелдмаршалу Вилхелму Кајтелу у марту 1942, у коме говори о стању у хрватским концентрационим логорима, своју експлицитну „бојазан, да ће ова зверства само ојачати покрете отпора“.¹¹ То звучи врло трезвено, аргументативно и разложно, дакле – у немачком интересу, коме овај генерал примарно и служи.

Он пише:

„Код Славонске Пожеге налази се један концентрациони логор, који носи име 'усташки исељенички логор'. Управник овог концентрационог логора је бивши католички свештеник, а сада чувени усташа Клајић (...) Током једног уобичајеног мучења, покушао је један заробљеник да од свог мучитеља отме пушку. Кад је ово дојављено команданту логора Клајићу, он је наредио да се сви логораши побију ватром из митраљеза са дум-дум мецима. Читав сат је трајала паљба са улаза у бараке. Изглед барака после овога не може се описати. Зидови су били крвљу пошприцани и са њих су висили комади меса и просутих мозгова, док су подови били прекривени унакаженим лешевима. Бараке су остале у овом стању пуна два дана, све док није пристигао нови транспорт заробљеника, који су их онда очистили.“

Или пак ово, о једном другом логору: „После свега смо се упутили у концентрациони логор, који је био смештен у једној фабрици. Ужасна слика. Мало мушкараца, много жена и деце слабо одевене, којима је постеља била хладни камен. Голи костури (...) И најстрашније: у једној просторији, дуж зида, на ретко набацаној слами, свакако због моје 'инспекције', око педесеторо голе деце, делом већ мртве, делом на издисају! (...) ова станишта грозе у Хрватској, под поглавником кога смо ми устоличили, врхунац су ужаса.“

Најгоре, међутим, требало би да је у Јасеновцу, у који обичан смртник не сме ни да привири...¹²

Аустријски историчар Ханс Сафријан (*Hans Safrian*) је 1993. (пошто је констатовао да се „тачни број жртава Јасеновца услед недостатка писмених извора не може утврдити и да су само процене могуће“), објавио још један извештај генерала Фон Хорстенауа из 1944. године, по коме је „у Јасеновцу већ до краја 1943. убијено између 300.000 и 400.000 људи“.¹³

---

¹¹ Eberhard Rondholz, „Zweierlei Erinnerung: Jasenovac – Das kroatische Auschwitz“ (General Edmund Glaise von Horstenau im März 1942 in einem Brief an Generalfeldmarschall Wilhelm Keitel). Auf: Deutschlandfunk. 28. August 2009.

¹² Уп.: Peter Broucek (Hrsg.), Ein General im Zwielicht. Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau, 3 Bände, Wien: Böhlau 1980-88. Даље: Österreichisches Staatsarchiv, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs, Band 47, 1999.

¹³ Hans Safrian in einer Fußnote des Buches „Die Eichmann-Männer“, Europa Verlag, Hamburg, 1993.

Казимировић је навео и један покушај конкретне акције Хорстенауа: „Негде у јесен 1943. године он је, на пример, сачинио посебан план за уклањање комплетне групе усташких пуковника, такозваних расова. На основу тог плана, Служба сигурности Рајха у Загребу, којом је руководио његов некадашњи секретар у Бечу, Гинтер Херман (Guenther Hermann), требало је да у највећој тајности, једне ноћи, муњевитим препадом похапси све те усташке главешине на челу са Максом Лубурићем, стрпа их у један сточни вагон и под јаком стражом упути у Немачку. Што се тај план изјаловио, што је – мада никад уистину одбачен – остао неспроведен у дело, он није могао довољно да нажали до краја свог живота.“

На основу овог чињеничног стања може се рећи да је фон Хорстенау за време свог службовања у геноцидној хрватској држави 1941–1945. несумњиво следио и то храбро својој савести, свом ставу у односу на правду и неправду, на морал и етику с једне и злочине с друге стране.

То свакако не обеснажује чињеницу да је он био Хитлеров генерал, дакле део вероватно највеће убилачке машинерије у историји човечанства, да нити је учествовао нити шта више иницирао било какву врсту отпора овој нечовечној диктатури.

Ова последња критика стоји, али критика његовог делања у Хрватској може бити само идеолошки мотивисана. Но и ње има, тако нпр. савремени немачки историчар Александар Корб већ у својој дисертацији,¹⁴ на почетку овог рада који тематизује управо ова збивања, проглашава Хорстенауа „некомпетентним, изгубљеним у својој аустроугарској прошлости, једним оперетским генералом“. (стр. 19)

Но то престаје да чуди, када се погледају Корбови основни постулати и финални закључци. Он наиме тврди:

1. У тадашњој хрватској држави 1941–1945. „није се догодио геноцид над Србима“ (стр. 34, 114, 205, 352, 373, 374).

2. Клерикална компонента (хрватски католички клир и Ватикан) „није играла никакву битну улогу“ при масивном насиљу над Србима у хрватској држави 1941–1945. Усташки покрет је следио првенствено секуларним циљевима, тако је нпр. и насилно покатоличавање Срба имало секуларни карактер“ (стр. 29, 73, 248, 285, 286, 363).

---

¹⁴ Alexander Korb, „Im Schatten des Weltkriegs. Massengewalt der Ustaša gegen Serben, Juden und Roma in Kroatien, 1941-45.“ DISSERTATIONSSCHRIFT- zur Erlangung des akademischen Grades Doctor philosophiae (Dr. phil.), eingereicht an der Philosophischen Fakultät I der Humboldt-Universität zu Berlin von ALEXANDER KORB, M.A. geboren am 24. Januar 1976 in München. Der Präsident der Humboldt-Universität zu Berlin. Der Dekan der Philosophischen Fakultät I. Gutachter Prof. Dr. Jörg Baberowski, Prof. Dr. Kiran Klaus Patel, Prof. Dr. Michael Wildt.

3. Корб обзнањује врло брзо да, за његову студију, „хрватски извори представљају централни фондус у односу на научно истраживање усташке политике“ (стр. 41) јер су

4. српски извори или „националистички“ (стр. 18, 24, 45) или „комунистички, јер су састављени у стаљинистичком дуктусу“ (стр. 45).

5. Сведочења преживелих српских жртава „изгледају проблематично и садрже само поједине исказе, који не изгледају фалсификовано, јер их је српска влада из националистичких разлога изманипулисала“. (стр. 45)

6. Сва сведочења немачких нациста и италијанских фашиста са лица места су безвредна, јер су они пак „све информације и податке преузели од српских националиста (стр. 16, 17, 18, 24, 25) и од српског православног свештенства“. (стр. 35)

У односу на Хорстенау, Корб потом одмах нуди објашњење за овако „вољно и некритичко“ извештавање нацистичких сведока, наиме, да су они „кроз наводну крволочност усташа желели да скрену пажњу са сопствене одговорности за укупну ситуацију“. (стр. 27)

Не штеди ни са исказима као: „У Србији је створен цинични култ у односу на број жртава, који је довео до његовог апсолутног преувеличавања“. (стр. 24) „Српски националисти су још у време рата били успешни са својом пропагандом сатанизовања усташа и поставили су својим потпуно преувеличаним бројкама жртава камен-темељац свом миту о преко 1.000.000 српских жртава хрватског геноцида“ (стр. 18), увек изнова подвлачење његовог става о „перфидности, опасности и ефикасности српског национализма“, итд.

Када нпр. говори о логору Јадовно, он тврди да исти „примарно није служио планираном масовном убиству заточеника“ (стр. 160), а уз образложење „јер је оснивање логора подсећало на планове хрватске владе, да запосли логораше у соланама и на пољопривредним радовима. Управа логора је, међутим, била разочарана, када је увидела да нема позитивног економског ефекта.“ (стр. 156-157) Тако да масовна убијања заточеника нису представљала „некакав плански почетак систематског геноцида, већ су била пре последица специфичне логорске логике у једном регионалном контексту“. (стр. 365)

Да ли Корб дакле (ре)дефинише концентрациони логор смрти Јадовно у једну врсту „пословног пројекта са социјалном конотацијом“, јер га исти ето „подсећа на један програм запошљавања хрватске владе“? Хиљаде жртава су иначе била деца, да ли су и она била предвиђена за послове у соланама и пољопривреди а њихово масовно убиство уследило из „разочарања због економског неуспеха на регионалном нивоу“?

Није значи нипошто лако, као прво, у овој специфичној ситуацији једног концентрационог логора, разумети његово спремно разумевање у

односу на – по њему очигледно приоритетне – параметре економског успеха, као и његово рационално образложење „разочарања управе логора Јадовно због изостајања позитивног економског ефекта и специфичне логорске логике у једном регионалном контексту“.

Нарочито када се узме у обзир да је у овом, хронолошки првом масовном губилишту у НДХ између маја и августа 1941. систематски убијено – по процени више квалификованих стручњака са Запада – око 68.000 људи (Срба и Јевреја) а да је велики број логораша уз то завршио у околним гудурама (где су још 1990. проналажени нови скелети) или пак у Јадранском мору (логорски комплекс Госпић–Велебит–Паг).¹⁵

Што се тиче Јасеновца, то је по Корбу био један од „већих“ логора у Европи и коштао је живота укупно „до 70.000 Срба“ („хрватски фондус историјских извора“) а људи су „умирали од глади, хладноће и епидемија, мада и кроз повремена масовна убиства“ (стр. 296). Иначе, за њега је изузетно вредно исцрпног помена и следеће:

„Једна од најгорих криза у логору Јасеновац са масовним жртвама међу логорашима, била је међутим једна природна непогода, изливање Саве у касну јесен 1941.“ (стр. 320)

Узроци масовних убиства у Јасеновцу нису дакле били део планираног геноцида: „То су мање били планови усташа а више ситуациони фактори, који су доводили до ескалације насиља, као појава глади у држави, српски устанци или пак изливање Саве“. (стр. 366)

Да његов избор речника није случајност, већ систематска редефиниција стварности у хрватској држави 1941–1945, показују и други јавни наступи овог аутора. Тако он тему једног свог предавања, које су му уприличили Институт за славистику Фридрих-Шилер-Универзитета у Јени, Друштво за проучавање Југоисточне Европе из Минхена и западно-тео-

---

¹⁵ Упореди: John K. Cox: Ante Pavelić and the Ustaša State in Croatia. In: Balkan Strongmen: Dictators and Authoritarian Rulers of South Eastern Europe. Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2007. Даље: Raphael Israeli: The Death Camps of Croatia: Visions and Revisions, 1941–1945. Transaction Publishers, New Brunswick, New Jersey, 2013. Даље: Wolfgang Benz, Barbara Distel: Der Ort des Terrors – Geschichte der nationalsozialistischen Konzentrationslager. Band 9: Arbeitserziehungslager, Ghettos, Jugendschuttlager, Polizeihafllager, Sonderlager, Zigeunerlager, Zwangsarbeiterlager. Verlag C. H. Beck, München, 2009. Статистичар Драган Цветковић из Београда сматра да је број 16-17.000 српских жртава Јадовна реалан тј. математички доказив (изјава у загребачким Novostima у мају 2013), Ђуро Затезало говори о око 42.000 жртава (преко десет хиљада је поименце пописано). Погледајмо овде само кратко један коментар Цветковићевог става о броју жртава у Јадовну: „Посебну тежину читавом контексту поменуте изјаве даје специфичност да је управо на промоцији Затезалове студије у Загребу, кустос Цветковић подсетио да се процјене о броју жртава у Јадовну крећу од 1.794 до 120.000 и нагласио значење Затезаловог рада. Цветковић је навео да је у логору побијено 38.110 Срба и 1.998 Јевреја, док остали припадају другим народима, а да је међу жртвама било 75 одсто сељака и 10 одсто дјеце млађе од 15 година.“ (Intermagazin.rs, Banja Luka, 21. V 2013).

лошки утемељени Макс-Вебер-Колег универзитета у Ерфурту, о мотивима и карактеру дотичног хрватског режима формулише на следећи, непревидиво благонаклон, шта више скоро поетско-емоционални начин (ауторска подвлачења су дата курзивом):

„Сан о Новој Европи. Визија хрватских усташа о једној етнички хомогеној Хрватској као делу једног Новог поретка.“¹⁶

„Сан“, „визија“, као апсолутно позитивно поседнуте дефиниције у људској свести и – концентрациони логори смрти и масовна, брутална, врло често садистичка убиства стотина хиљада невиних и беспомоћних мушкараца, старих, жена и деце, као средства њиховог остваривања од стране „сањалачких визионара“?

Мислим да је у односу на једног историчара, дакле, за кога се Србоцид хрватске државе 1941–1945. никада није десио, за кога су само наводно крволочне усташе били заправо сањари и визионари, које су цинични српски националисти сатанизовали, легитимно претпоставити да је његова дисквалификациона тврдња о Глезу фон Хорстенау, као једном „некомпетентном, изгубљеном у својој аустроугарској прошлости, једном оперетском генералу“, не научно, већ идеолошки мотивисана.

Васа Казимировић је, још једном, ставио стручној и општој јавности на располагање једно вредно дело, приказао прилично обиман извод из животног пута једног сведока времена светских ратова и у многеме једне трагичне историјске фигуре.

То је врло значајна заслуга и представља вредан прилог нарочито проучавању Србоцида хрватске државе 1941–1945. Мишљења сам да критика његовог дела исто тако може да буде само идеолошки мотивисана а упечатљив пример за то је и примедба генерала Басте, аутора поговора претходног издања:

„У овој књизи Васа Казимировић се претежно служио документацијом иностране провенијенције. То само по себи не би била грешка да је више коришћена и југословенска историјска документација, да су у тексту још више заступљени и ти погледи на одређене догађаје и личности о којима се говори у њемачким документима и у Глезовим записима. Аутор није довољно користио југословенска капитална дјела: 174 књиге Зборника докумената НОР-а, Сабрана дјела Јосипа Броза Тита, документа Комисије за ратне злочине, многобројне зборнике и монографије на тему НОБ који су изашли у СФРЈ.“

Владимир Умељић

---

¹⁶ Dr. Alexander Korb, „Träumen vom Neuen Europa. Vision der kroatischen Ustaša für ein ethnisch homogenes Kroatien als Teil einer Neuen Ordnung“. SÜDOSTEUROPAABEND, 29.05.2013, 19 Uhr, Ernst-Abbe-Platz 8, Jena, Institut für Slawistik SR 301. Veranstalter: Das Institut für Slawistik der Friedrich-Schiller-Universität Jena, die Südosteuropagesellschaft, München, und das Graduiertenkolleg 1412 (Max-Weber-Kolleg, Erfurt).

НДХ

У СВЕТЛУ НЕМАЧКИХ ДОКУМЕНАТА
И ДНЕВНИКА ГЛЕЗА ФОН ХОРСТЕНАУ
1941–1944

Глава прва

Стварност и илузије (уместо увода)

„Ко се гости код папе, тај после гозбе умире... Ја сам, истина чиста срца, на жалост исувише кусао код папе који се звао Адолф Хитлер.“

Глез фон Хорстенау, Загреб, 10. јул 1943.

1. Самоубиство у логору Лангвасер

На двогодишњицу неуспелог атентата на канцелара Трећег рајха Адолфа Хитлера,¹⁷ у ноћи између 20. и 21. јула 1946. у логору Међународног војног суда Лангвасер (Langwasser) код Нирнберга¹⁸, један заточеник одузео је себи живот. Отровом, који је упркос свим контролама и претресима успео да у мајушној капсули сачува у шаву свог шињела. Пре него што је свеуништавајући отров, међутим, сасуо у себе, он је, као неко ко креће на дуго жељени пут, педантно спаковао све своје личне ствари, укључујући и четкицу за зубе.

---

¹⁷ Атентат је извршен 20. јула 1944. Глез фон Хорстенау је био разочаран вешћу да атентат није успео. Како наводи немачки посланик у Загребу, Каше, Глез Хорстенау му је вест о неуспелом атентату саопштио „безбојним тоном, без икакве примедбе и без икаквог знака личног саучешћа“ (Забелешка Кашеа од 21. јула 1944, ПА/АА, НАК, Бд. 10/6). Свом пријатељу, професору Бородајкевичу, Глез је пак рекао да се „догодила страшна несрећа“, мислећи при том на то да атентат није успео. (Изјава проф. Borodajkewycz-а од 14. 12. 1950, КАВ, Б67, Ккт нр. 112). У којој је мери, иначе, Глез фон Хорстенау био упућен у припреме атентата, из постојећих докумената се не види. Стоји само једно, да је он био врло близак и са једним од водећих завереника у војсци, шефом Абвера у Бечу, грофом Margon-Redwitzem, стрељаним после 20. јула 1944. (Изјава Wilhelma Höttl-а од 26. новембра 1985. Приватни архив др Петера Броуцека, Беч).

¹⁸ Лангвасер је било велико насеље барака. Под Хитлером служио је као коначиште СС-јединица које су учествовале на парадама о Дану националистичке партије у Нирнбергу.

Тај затвореник имао је чин немачког пешадијског генерала и био је Аустријанац – као и један други „виђени“ становник овог логора, генерал Беме (Vöhme)¹⁹, војни заповедник у Србији 1941. године, који ће нешто касније, скакањем кроз прозор из Палате правде у Нирнбергу, такође извршити самоубиство²⁰. Звао се Едмунд Глез фон Хорстенау (Edmund Glaise von Horstenau). Имао је 64 године. Као и земљак му Беме, и он је за време рата службовао у Југославији. Пуне три и по године, од 14. априла 1941. па све тамо до 7. септембра 1944. Седиште му је било у Загребу, а званична дужност – војни представник Трећег рајха у усташкој држави.

Пре него што је допремљен у логор Лангвасер, 21. јуна 1946. године, нарушеног здравља и истрошене снаге, и сав зарастао у дугу риђу, скоро црвену браду – да би од туђих очију сакрио стално трзање мишића на лицу, прошао је читаво туце других логора и војних затвора.

Како се види из забележака које су његови пријатељи изнели ван бодљикавих жица у једном ћebetу, његов пут до логора Лангвасер, пут без повратка, почео је у Салцбургу, Моцартовом граду, 5. маја 1945. године.

„На дан 4. маја поподне“, стоји у тим забелешкама, „Мецгер (Metzger)²¹ и ја смо се нашли на улици... Приметили смо (одједном) дуге ауто-колоне. Били су то Американци! Захватило нас је непријатно осећање... Окренули смо се сместа налево круг и вратили кући... Увече су се појавила три Американца којима смо, не опирући се, ставили на располагање трпезарију у приземљу...

У суботу, 5. маја, хтео сам да се убијем. Више него једанпут принео сам откочени револвер својим устима. Али фалила ми је, на жалост, сваког пута потребна храброст...

У пола десет пре подне кренули смо Мецгер и ја у својим униформама у добро нам познату Риденбуршку касарну. Стотине, хиљаде немачких заробљеника, међу њима и тешки инвалиди, испуњавали су двориште... Било је више него тешко допрети до неког америчког

---

¹⁹ Vöhme (Беме) Franz (1885–1947), аустроугарски, а од 1938. немачки официр. Војни заповедник и опуномоћени немачки генерал у Србији од 19. 9. до 5. 12. 1941. Последња дужност војни заповедник Норвешке (од 18. јануара 1945. до пада у заробљеништво). Одговоран за масовне злочине редовних немачких трупа над цивилним становништвом у Србији 1941. године. Пред одлазак из Београда, председник квислиншке владе Милан Недић поклатио му је „за успомену на деловање у Србији“ 200 серија поштанских марака издатих „у корист српских ратних заробљеника у Немачкој“ (Писмо Милана Недића од 11. новембра 1941, фонд Franz Vöhme, КАВ, Б/556, број 50).

²⁰ Више од 200 Аустријанаца имало је чин генерала у Хитлеровој војсци и полицији, а 600 – чин пуковника. –Уп. Радомир Луза, Österreich und die grossdeutsche Idee, стр. 263.

²¹ Metzger, Eduard, ађутант Глеза фон Хорстенау, син аустроугарског фелдмаршала Јозефа М. Барон.